

**PROGRAM
CEZHRANIČNEJ
SPOLUPRÁCE**

SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

**EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA**

SPOLOČNE BEZ HRANÍC

FOND MIKROPROJEKTŮ

Velké sluneční dalekohledy

Michal Sobotka
Astronomický ústav AV ČR, Ondřejov

- Velkými slunečními dalekohledy rozumíme přístroje, které pozorují s vysokým prostorovým, časovým a spektrálním rozlišením.
- Mají velký průměr objektivu (> 40 cm) a malé zorné pole (několik obloukových minut).
- Obvykle mají v primárním ohnisku clonu, která vymezuje zorné pole a odráží nevyužité světlo (a teplo) mimo dalekohled.
- Clona musí být chlazená vzhledem k tomu, že zářivý výkon Slunce na povrchu Země je přes 1 kW/m^2 .
- Velké dalekohledy sbírají světlo, které se analyzuje v tzv. postfokálních zařízeních

Druhy dalekohledů a jejich výhody

- Umístění: pozemní / kosmické

Pozemní: menší náklady, větší velikost, flexibilita, možnost oprav

Kosmické: bez vlivu atmosféry, plný rozsah elektromagnetického spektra

- Optika: reflektory / refraktory

Reflektory: průměr nad 1 m, aktivní uložení primárního zrcadla

Refraktory: vhodné pro vakuovou konstrukci, méně optických prvků

- Primární ohnisko: v ose / mimo osu

V ose: nízká přístrojová polarizace

Mimo osu: apertura bez středového zastínění, nízké rozptýlené světlo

- Konstrukce: otevřená / uzavřená (vakuová)

Otevřená: větší velikost, jednodušší konstrukce, bez „oken“

Vakuová: bez vnitřního seeingu

Umístění pozemních dalekohledů

Velké sluneční dalekohledy vyžadují velmi kvalitní podmínky, s minimálním vlivem atmosféry. Jen málo míst na Zemi tyto podmínky splňuje – vysoká nadmořská výška, stabilní vítr, případně vrstva přízemních mraků.

Tenerife

Postfokální zařízení

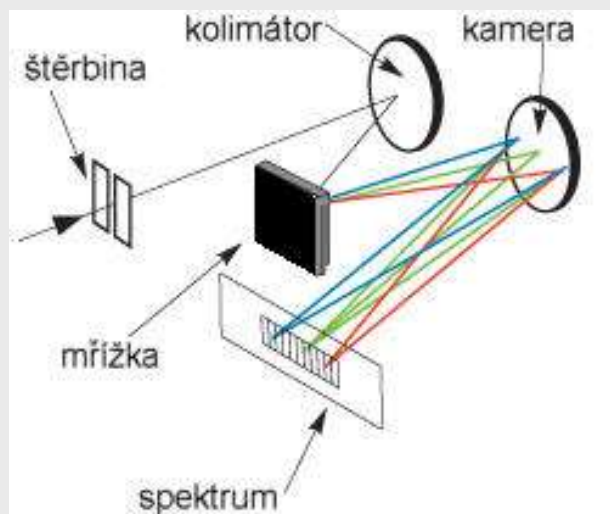
slouží většinou k rozkladu světla na spektrum. Analýzou spektrálních čar získáváme informace o teplotě, tlaku, hustotě, rychlosti a magnetickém poli.

- Spektrografy – rozklad světla procházejícího štěrbinou.
- Úzkopásmové laditelné filtry – snímky částí Slunce ve velmi úzkém spektrálním oboru, jehož λ se dá měnit.
- Polarimetry – kombinují se se spektrografy nebo úzkopásmovými filtry. Polarizace světla obsahuje informaci o magnetickém poli.

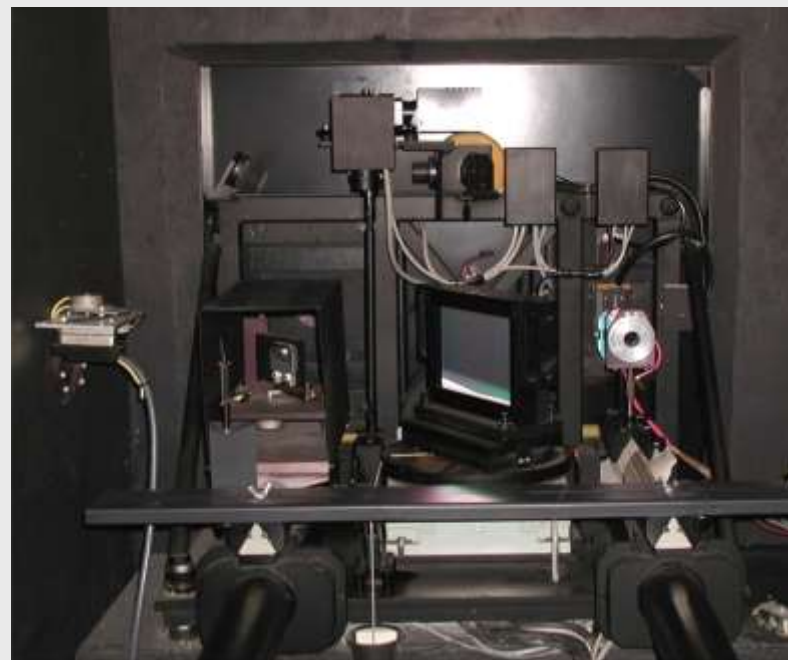
viditelné sluneční spektrum s tmavými absorpčními čarami

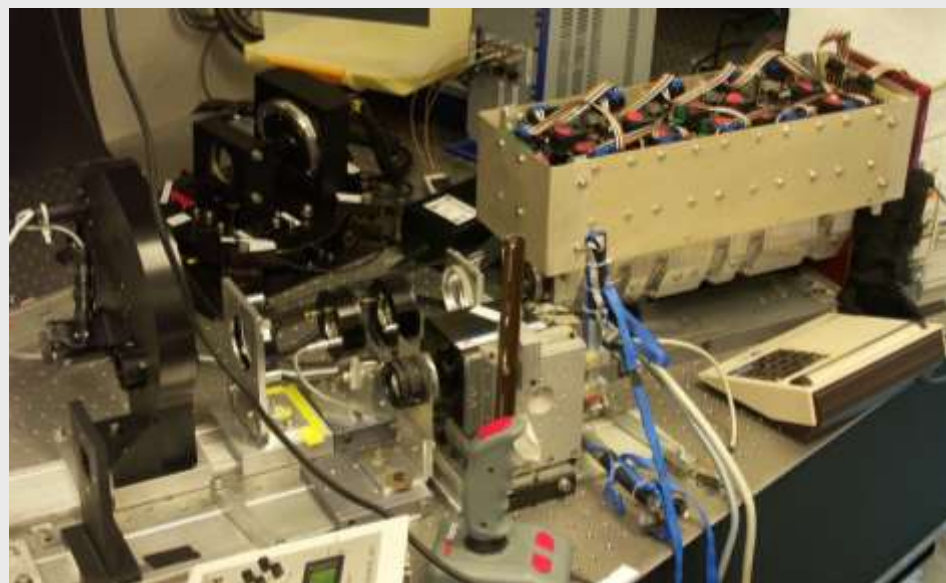

Sluneční spektrograf, Ondřejov

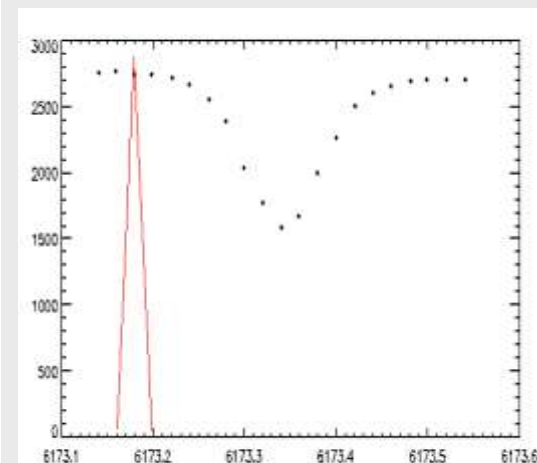
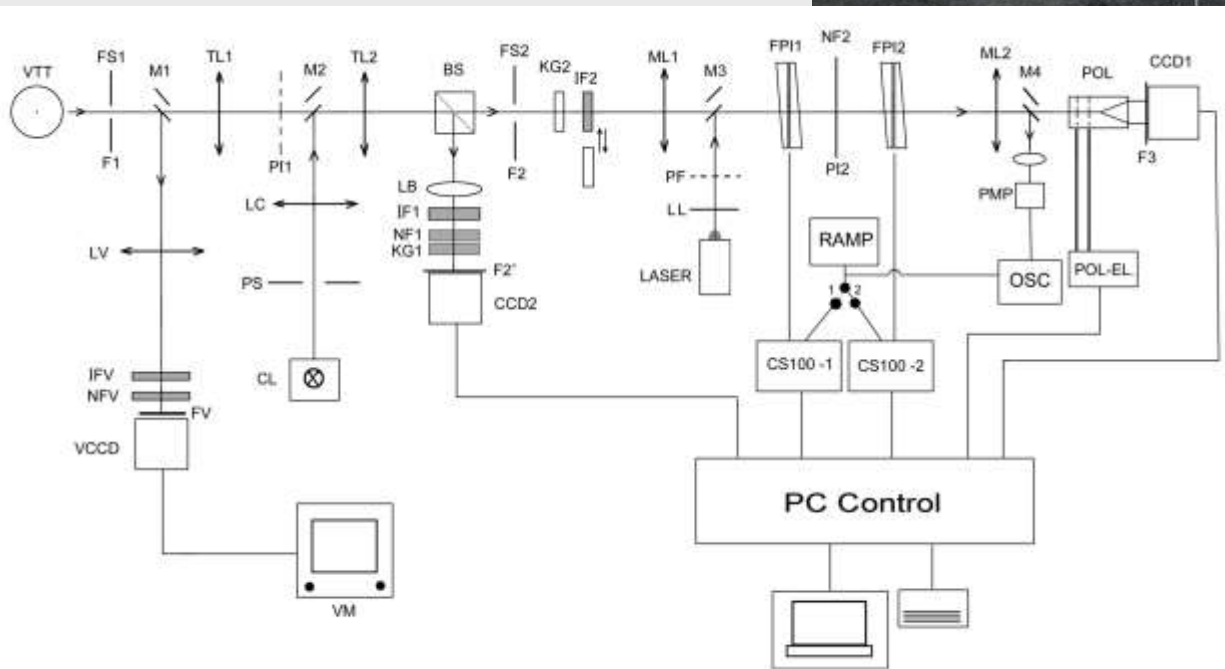

Úzkopásmový laditelný
polarizačně-interferenční
filtr SOUP, La Palma

FPI – úzkopásmový laditelný filtr obsahující 2 Fabry-Pérotovy etalony, Tenerife

pásmo propustnosti:
2-3 pm

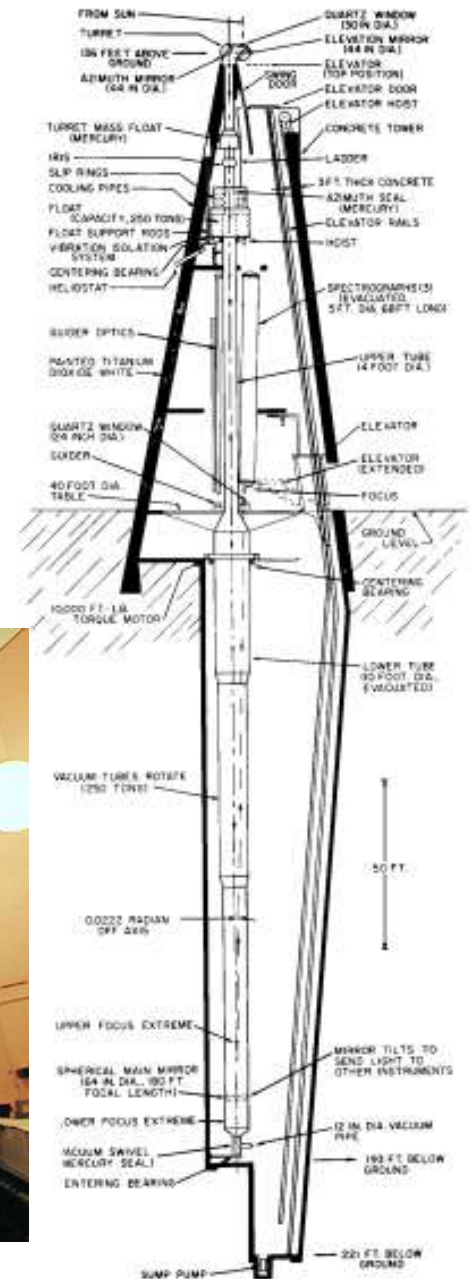
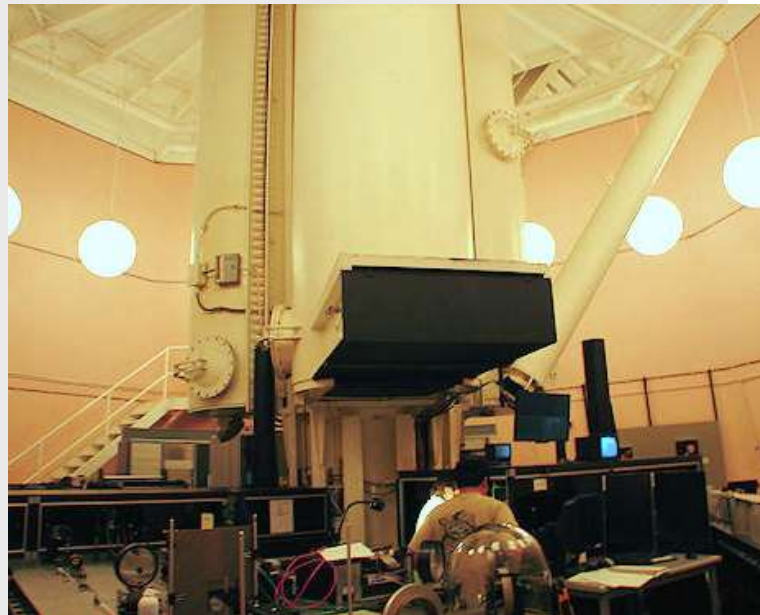

Klasické dalekohledy 20. století

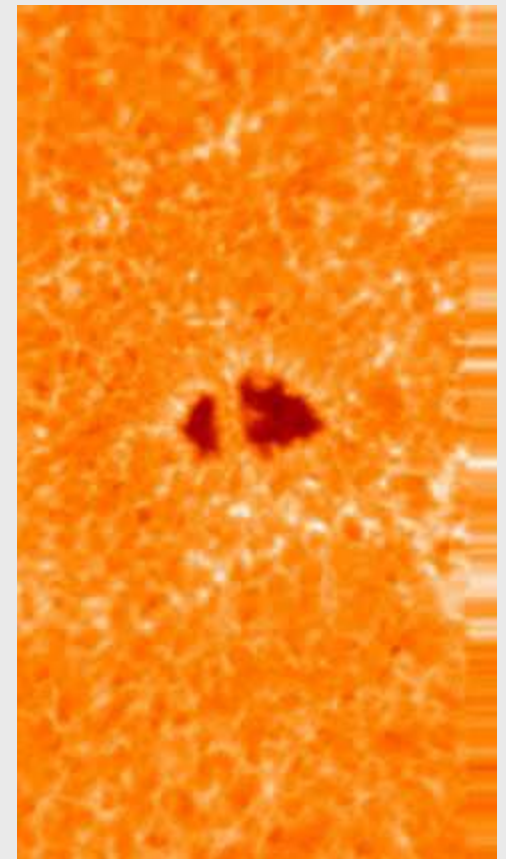
DST (Dunn Solar Telescope)

Sacramento Peak (NM), reflektor, vakuum, mimo osu, $D = 0,76$ m, adaptivní optika

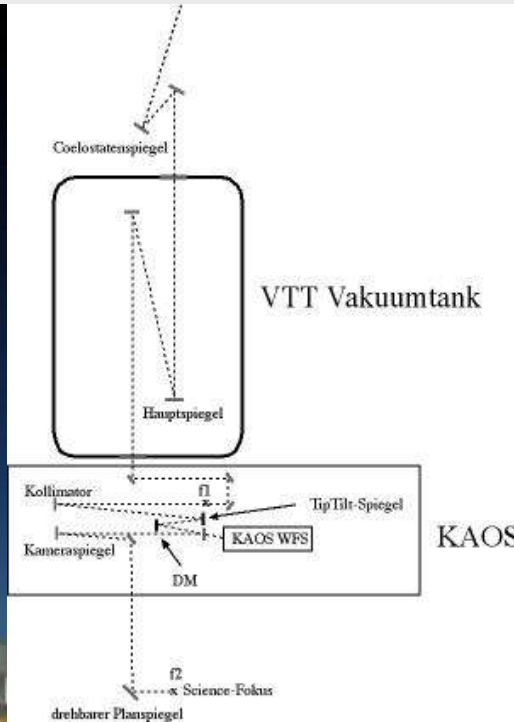
DST napájí mnoho postfokálních zařízení určených pro spektropolarimetrii:

ASP, DLSP, FIRS a SPINOR jsou spojeny se spektrografem, IBIS (pásmo 2 pm) a UBF jsou úzkopásmové laditelné filtry.

VTT (Vakuum-Turm-Teleskop),
 Tenerife, reflektor, $D = 0,7 \text{ m}$, vakuová
 konstrukce, mimo osu, věž 38 m.
 Dokončen 1989, adaptivní optika od 2003

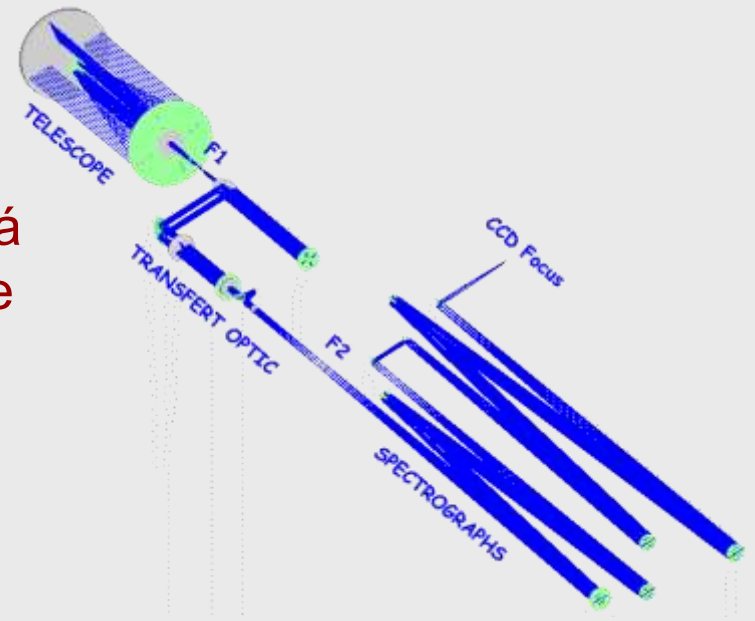
Postfokální zařízení VTT:

Spektrograf a TIP (infračervený polarimetr), TESOS (laditelný úzkopásmový filtr obsahující 3 Fabry-Pérotovy etalony s polarimetrem), optická laboratoř.

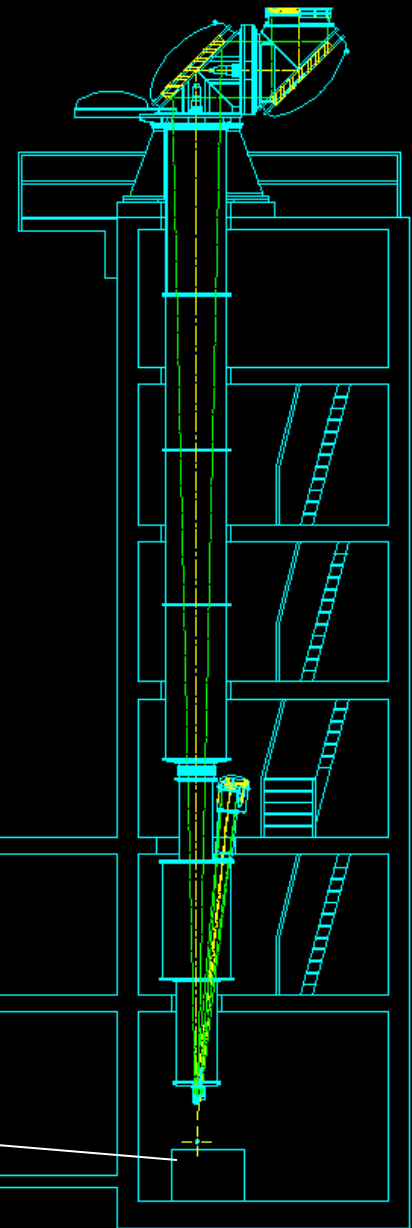

THEMIS, Tenerife, $D = 0,9\text{ m}$,
reflektor, v ose, uzavřená konstrukce plněná
héliem, dokončen 1996, spektropolarimetrie

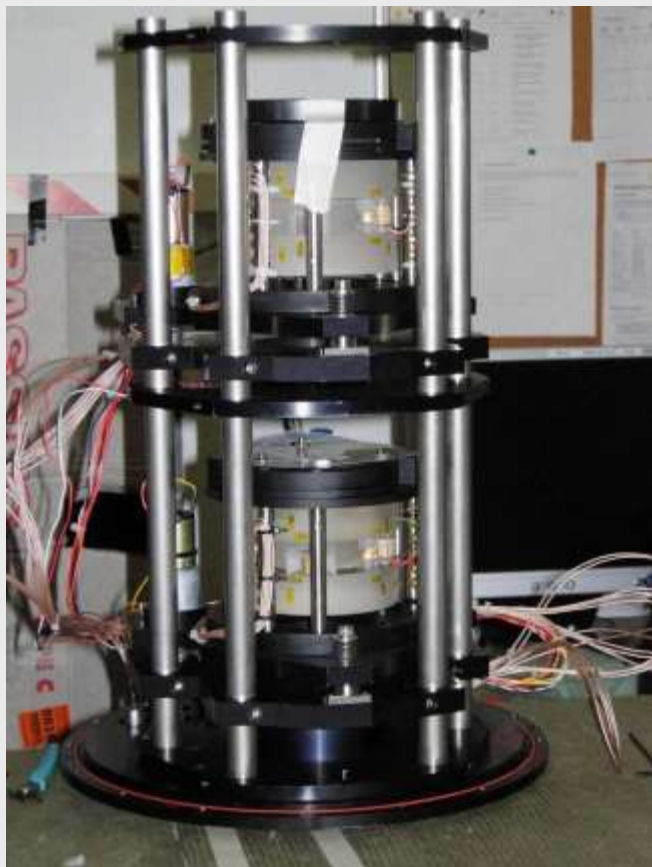

SST (Swedish Solar Telescope), La Palma, refraktor, $D = 1\text{ m}$, 2002, vakuová konstrukce, v ose. Objektiv je zároveň vstupním oknem. Adaptivní optika.

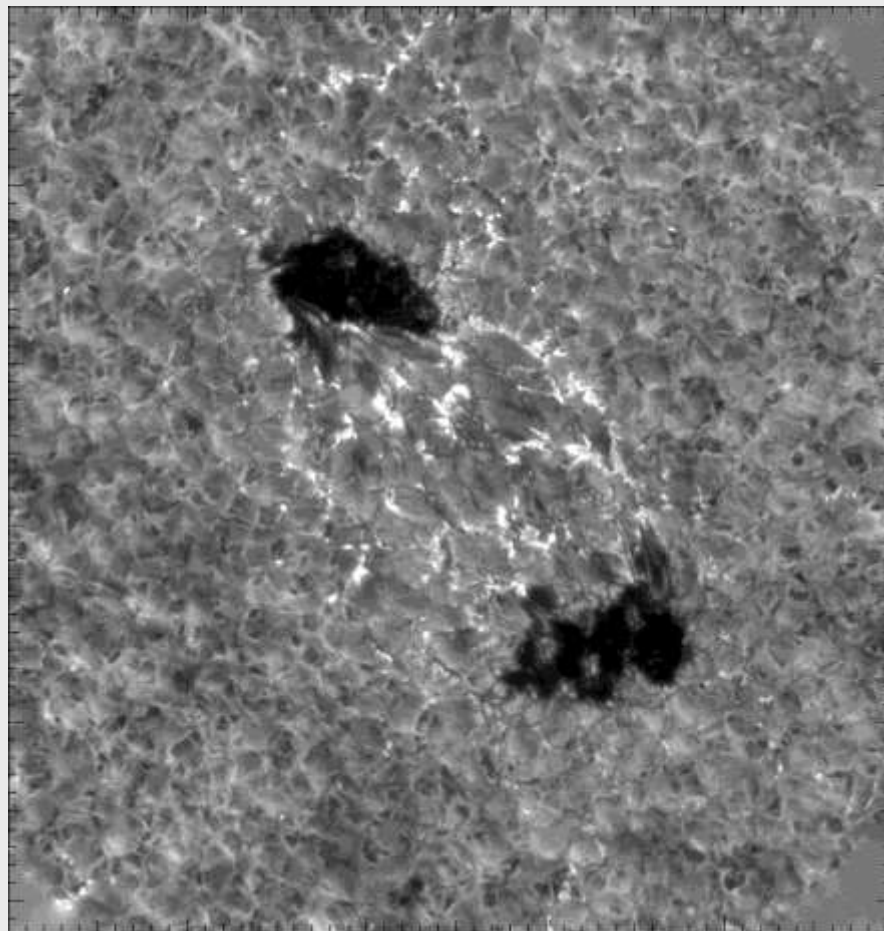

Postfokální zařízení SST:
Spektrograf a CRISP (2 Fabry-Pérotovy etalony s polarimetrem).

Etalony CRISPU

Fe I 630.15 nm -5 pm

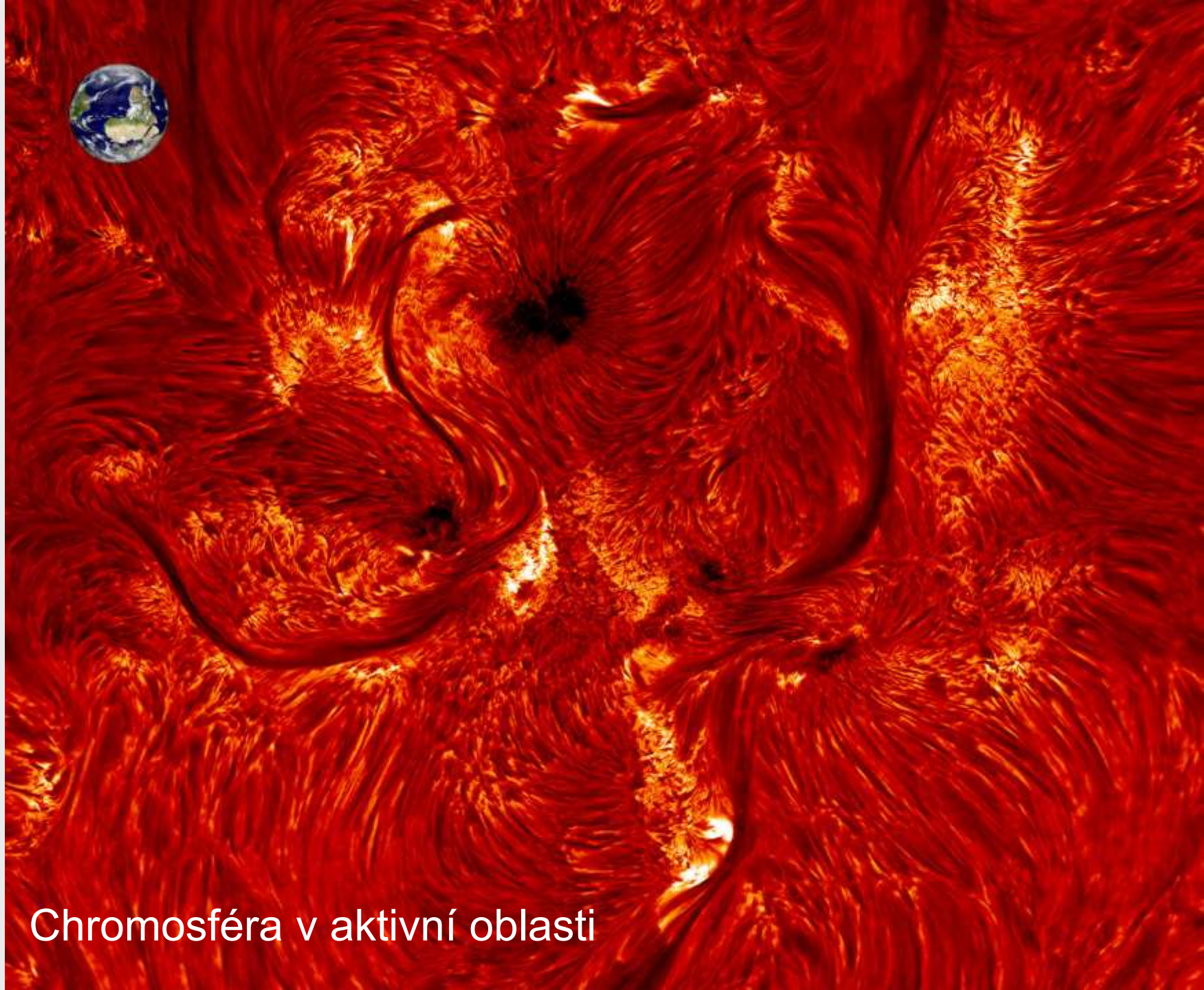
DOT (Dutch Open Telescope),
La Palma, $D = 0,45 \text{ m}$, dokončen 1997,
otevřená konstrukce, v ose, věž 15 m,
zobrazení v modré oblasti (G), $H\alpha$,
Ca II H, Ba II 455,4 nm

Chromosféra v aktivní oblasti

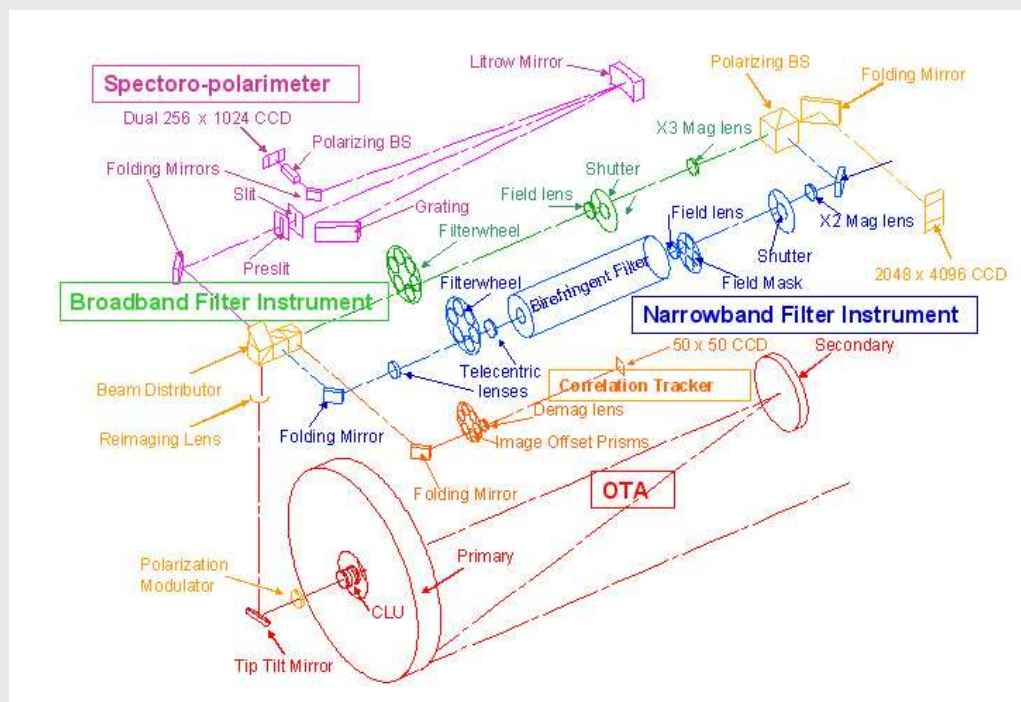
Nová generace 21. století

Hinode / SOT

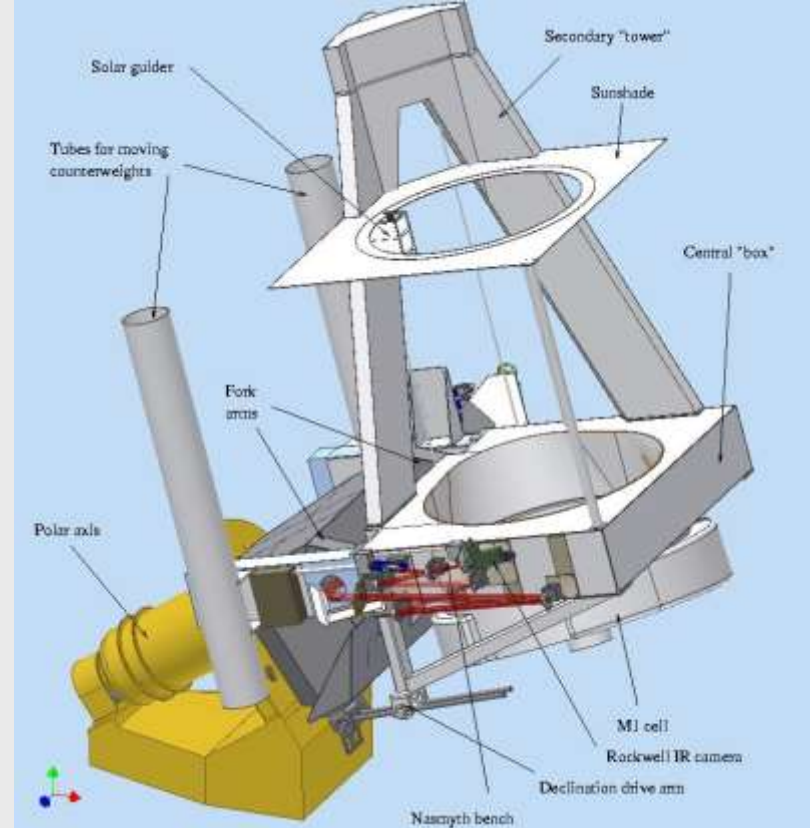
kosmický, optický reflektor,
vakuový, v ose, vypuštěn 2006

- $D = 0.5$ m, korelátor
- BFI – širokopásmový filtr, 6 pásem o šířkách 0,4–0,8 nm
- NFI – úzkopásmový laditelný filtr, šířka propustnosti 9 pm
- Spektropolarimetr
skenovací spektrograf
s vysokou štěrbínou
pracující v čarách
Fe I 630,2 a 630,3 nm,
rozlišení 0,3".

NST (New Solar Telescope)

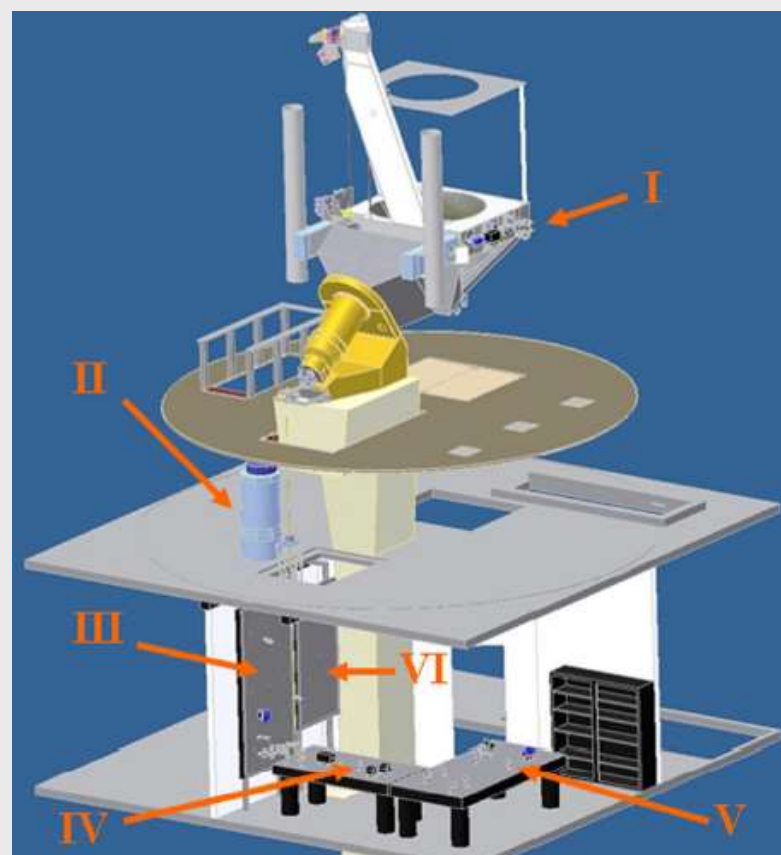
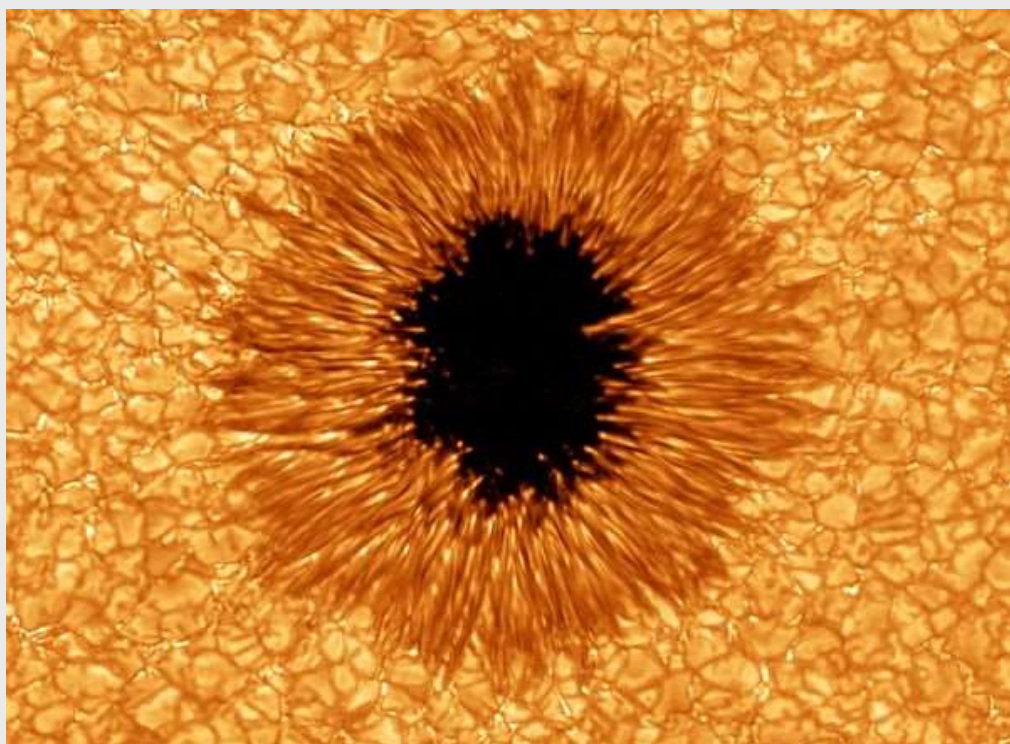
Big Bear (CA), reflektor, otevřený,
mimo osu, $D = 1.6$ m, adaptivní
optika, dokončen 2010

Postfokální zařízení NST v coudé ohnisku (III) ještě nejsou v provozu: VIS, IRIM a NIRIS (laditelné filtry a polarimetry pro vizuální a IR oblast), FISS a Cyra (vizuální a IR spektrografy).

Dalekohled zatím slouží k zobrazování v modré a červené části spektra v Nasmythově ohnisku (I).

GREGOR, Tenerife,

reflektor, otevřený, v ose, $D = 1,5\text{ m}$
adaptivní optika, dokončen 2012

Na vývoji a stavbě dalekohledu se podílel i Astronomický ústav AV ČR.

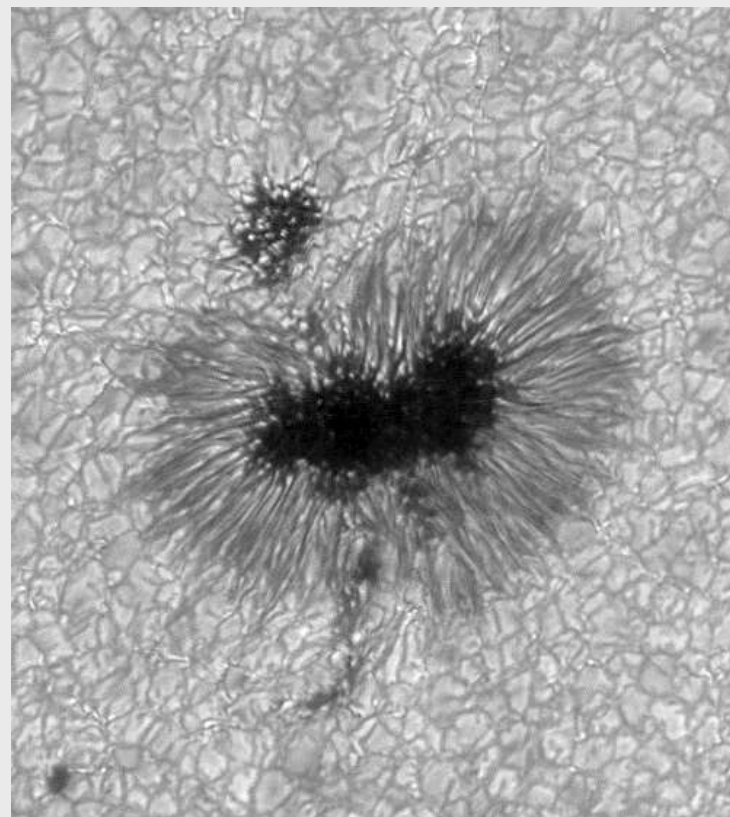
Postfokální zařízení pro GREGOR:

GRIS – spektrograf pro infračervenou oblast

GFPI – úzkopásmový laditelný filtr se 2 FP etalony

Snímek skvrny z 28. 5. 2013 →

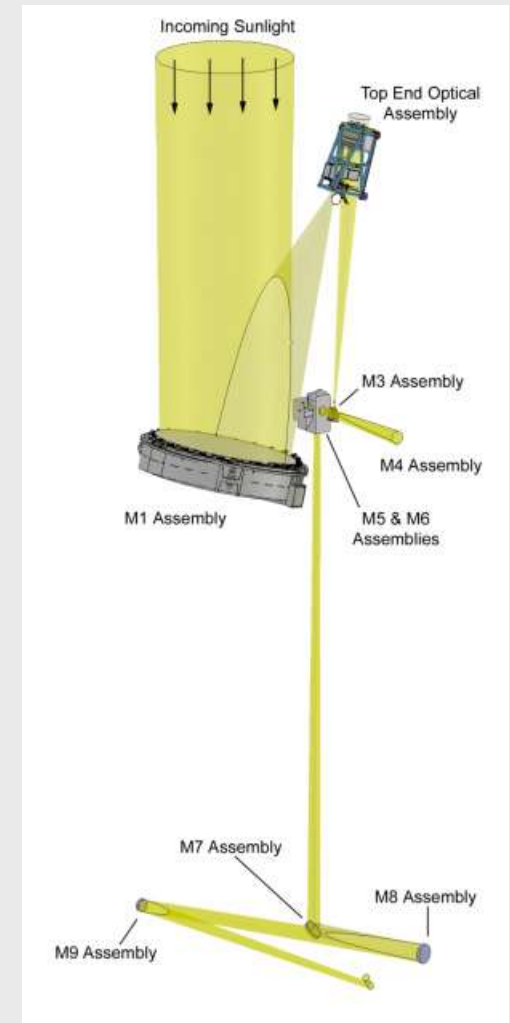
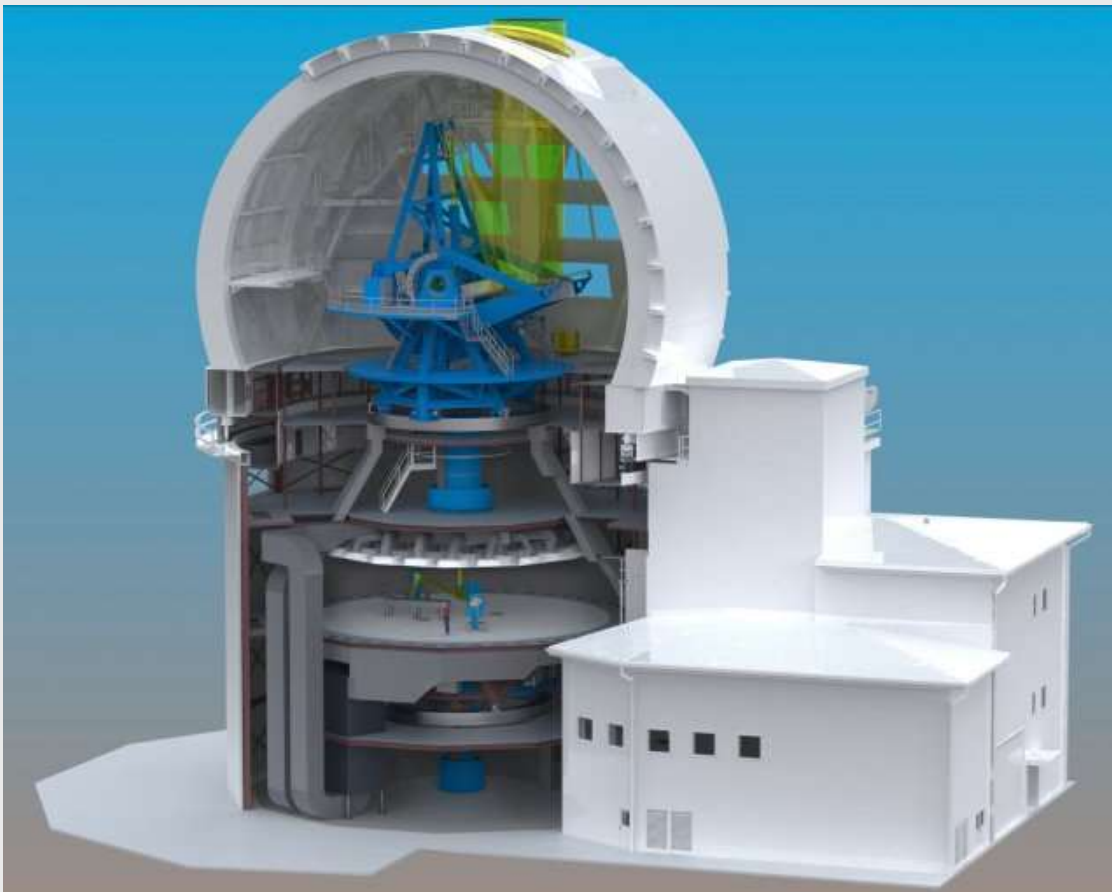
Pozorovací sál, výstup z dalekohledu

ATST (Advanced Technology Solar Telescope)

Haleakala (HI), reflektor, otevřený, mimo osu, ve stavbě → 2019

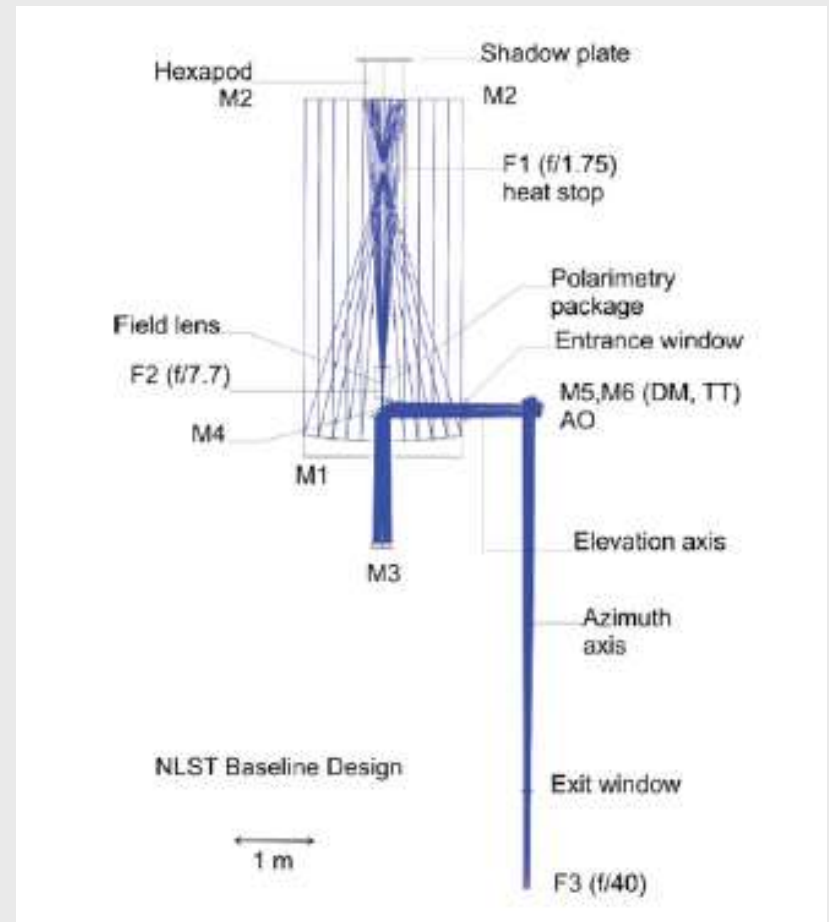
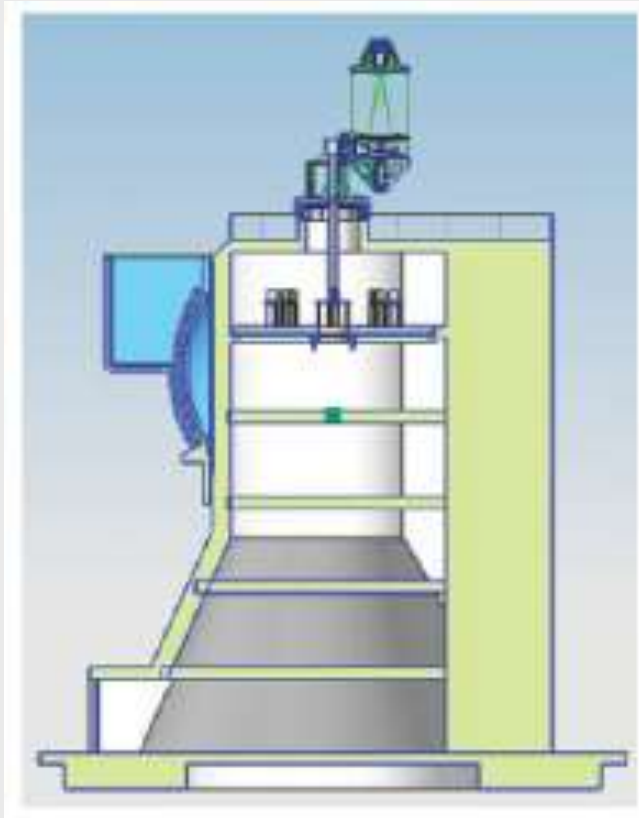
$D = 4,2$ m, adaptivní optika, rozlišení až $0.025''$ (20 km)
nízké rozptýlené světlo, viditelná a IR oblast

NLST (National Large Solar Telescope)

Merak, Indie (Himaláje), reflektor, otevřený, v ose, projekt

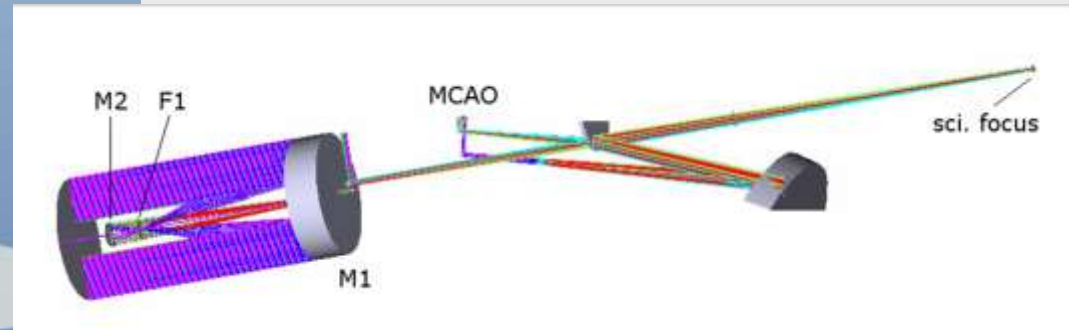
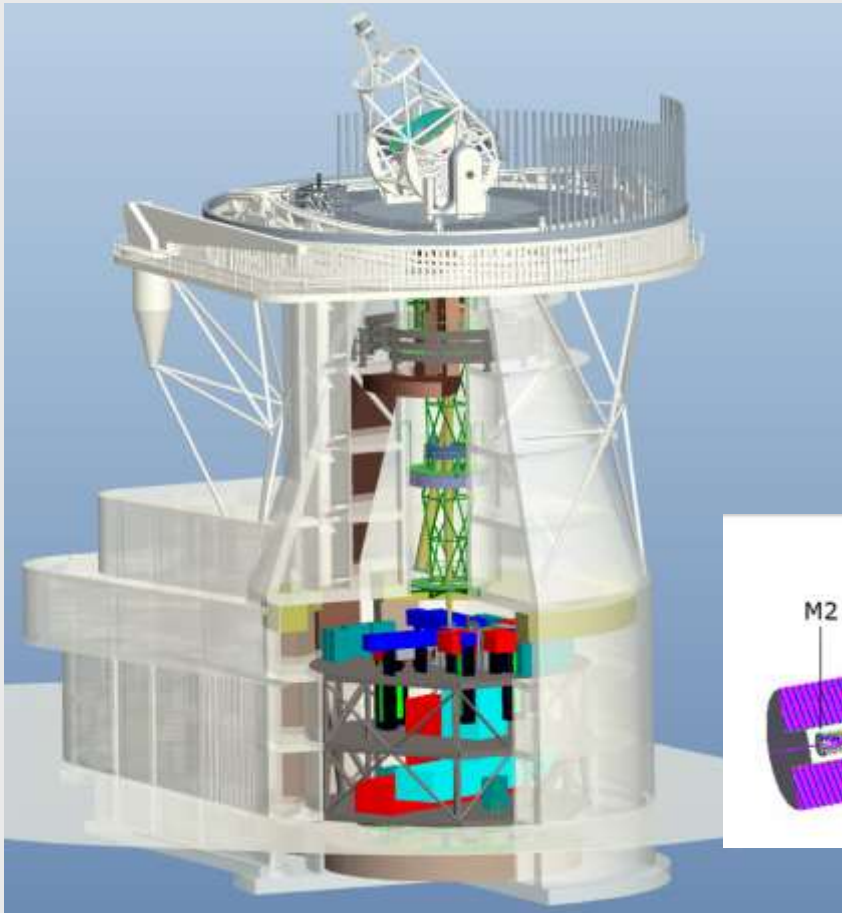
$D = 2$ m, adaptivní optika, vysoká polarimetrická přesnost

EST (European Solar Telescope)

Kanárské ostrovy, reflektor, otevřený, v ose, projekt

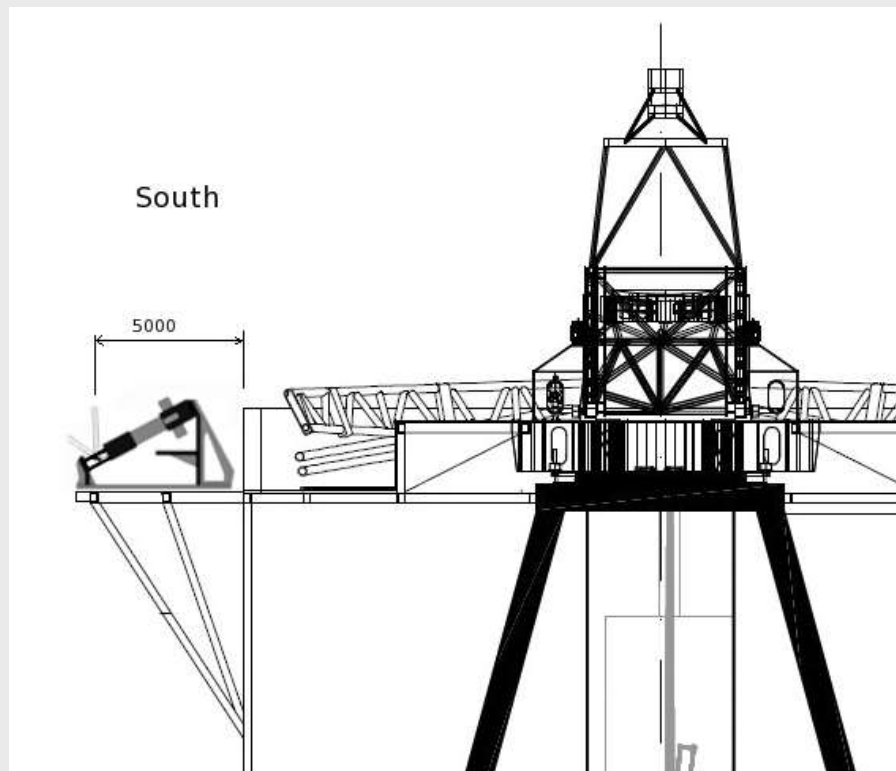
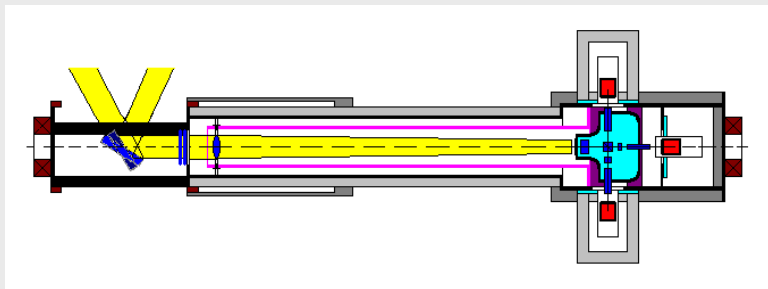
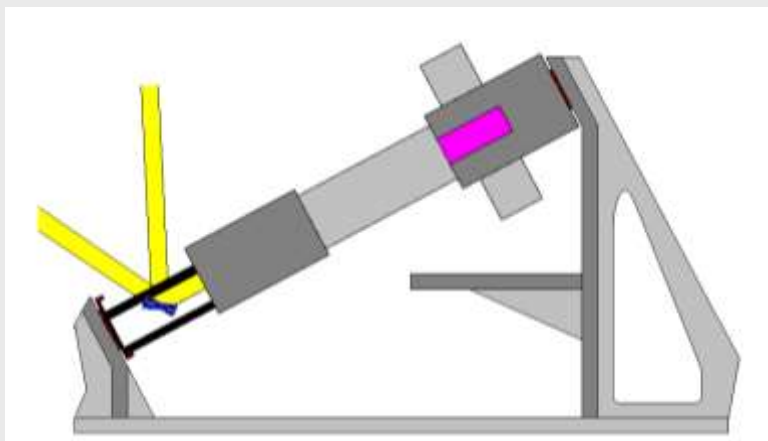
$D = 4\text{ m}$, adaptivní optika, vysoká polarimetrická přesnost, pozorování v mnoha vlnových délkách zároveň (viditelná a IR oblast).

Naše účast v projektu EST:

AFDT (Auxiliary Full-Disc Telescope) je $D=15$ cm celodiskový dalekohled, navržený ve spolupráci AsÚ AV ČR, Ondřejov, a Odd. optické diagnostiky ÚFP AV ČR, Turnov. Bude sloužit jako synoptický dalekohled a „hledáček“.

Děkuji za pozornost